

Sääntöjen ohjaamasta politiikasta sääntöjä muuttavaan politiikkaan

Johdanto

Pohdin Ulrich Beckin teoksen *The Reinvention of Politics – Rethinking Modernity in the Global Social Order* (2005 Cambridge: Polity Press) pohjalta niitä ongelmia, mitä 2000-luvun maailman poliittisen asialistan käsittelyssä ilmenee, kun siihen käytetään valistusajan poliittisia käsitteitä ja työkaluja. Selvennän aluksi Beckin käyttämiä taustakäsitteitä, minkä jälkeen pureudun hänen käsitykseensä politiikan muutostarpeesta ja käynnissä olevasta muutoksesta. Pohdin erityisesti hänen käsitystään politiikan politiikasta ja niin sanotusta alipolitiikasta. Vertaan myös hänen 1990-luvulla esittämiään arvioita tulevaisuudesta toteutuneisiin tapahtumiin ja poliittisen ympäristön muutoksiin.

Modernisaatio ja moderni (aika)

Yleisesti kyseenalaistamaton käsitys, että eläisimme postmodernissa maailmassa saa Beckiltä tylyn tuomion. Hänen mielestään emme ole vielä tarpeeksi irtautuneet modernin henkisestä, hengellisestä ja poliittisesta painolastista, että voisimme jättää sen menneisyyteemme (*post-* lat. ”jälkeen”, ”taakse”), eikä modernisaatioksi käsitetty kehityskulku ole suinkaan pysähtynyt, vaan jatkuu edelleen. Modernisaatio omaksuu uusia muotoja ja saa vastavoimia. Kuvatakseen tätä kehityskulkua tarkemmin Beck muodostaa käsiteparit **modernisaatio** ja **vastamodernisaatio** sekä **yksinkertainen modernisaatio** ja **refleksiivinen modernisaatio**. Tosiasiallisesti nämä modernisaation muodot eivät ilmene puhtaina kuin harvinaisissa yksittäistapauksissa; yleensä ne esiintyvät päällekkäin limittyneinä ja toisiinsa linkittyneinä.

Perinteiseksi modernisaatioksi on ymmärretty tapahtumaketju, jonka juuret ovat 1700-luvun teollistumis- ja kaupungistumiskehityksessä. Tähän liittyvät tieteen kehitys, hyvinvoinnin kasvu ja uusien ajatusten, kuten individualismin ja humanismin, nousminen valtavirtaan. Koska modernisaatiolla kuvataan kehitystä, joka on johtanut nykyisenkaltaiseen länsimaiseen yhteiskuntamalliin, puhutaan arkikielessä usein länsimaistamisesta modernisaationa; muuttaa moderniksi, muuttaa länsimaiseksi. Tämänkaltaiselle kehitykselle on kuitenkin olemassa vastavoimansa, vastamodernisaatio, joka vastustaa kehitystä siellä missä se on kiivainta. Luonnontieteiden käsite ”jokaiselle reaktiolle on vastareaktio” tarkoittaa yhteiskunnallisesta näkökulmasta sitä, miten kommunitaristiset ja

26.3.2010

arvovanhoilliset näkökulmat nousevat kuvainnollisesti barrikadeille - konservatiivisuus radikalisoituu. Konkreettisesti tämä näkyy tietoteknistyvässä ja maallistuvassa maailmassa esimerkiksi katolisen kirkon jäsenmäärän rajuna kasvuna, äärioikeistolaisten liikkeiden nousevana suosiona tai poliittisena apatiana – kansalaisyhteiskunta vaatii kansalaiselta liikaa, jolloin kansalainen luopuu kaikesta vaikuttamisesta.

Yksinkertainen modernisaatio on niin sanottua oppikirjamodernisaatiota: lineaarinen kehityskulku barbariasta kohti sivistystä, pimeydestä kohti valaistumista. Se ottaa aina tietyt ja samat askeleet, ei koskaan harha- tai paluuaskelia. Refleksiivisessä eli itsekohtaisessa modernisaatiossa on kyse sellaisesta modernisaatiokäsityksestä, joka muodostuu jokaisessa valtiossa, kansakunnassa ja yksilössä eri tavalla. Yleisesti moderneiksi mielletyt instituutiot ja normit eivät ehkä kuulukaan refleksiiviseen modernisaatioon – jopa sellaisten entiteettien kuten valtion merkitys kyseenalaistetaan. Toisaalta nykypäivänä otetaan itsestäänselvyytenä kansalaisjärjestöjen (*NGOs*) merkitys, ja kansalaisjärjestöihin on ladattu valtava määrä luottamusta ja odotuksia, mutta refleksiivisen modernisaation näkökulmasta näinkin ”moderni vaikuttamisen muoto” saattaa olla vain yksi välietappi, ei mitään pysyvää tai lopullisesti parempaa. Kärjistettynä ero yksinkertaisen ja refleksiivisen välillä on sama kuin traditionaalisen ja ei-traditionaalisen välillä, vaikka ”traditionaalinen modernisaatio” onkin paradoksaalinen käsite.

Joko-tai / Ja

Beckille ero 1800-luvun ja 1900-luvun modernisaatioille sekä yleinen maailmankuvan muutos tiivistyy sanoihin ”Joko-tai” (*Either-or*) ja ”Ja” (*And*). Aiemmin maailma hahmotettiin bipolaarisesti vastakohtien ja vastakkainasettelun kautta: joko asia on näin tai sitten se on noin. On vain barbariaa tai sivistystä, moukkia tai yläluokkaa, taantumusta tai edistystä. Mutta refleksiivinen modernisaatio tuo tullessaan Ja-yhteiskunnan, joka sallii ja tekee mahdolliseksi limittäisyyden ja kombinaatiot: sivistysvaltiolla voi olla barbaarisia käytäntöjä, yläluokan ihminen ei eroa moukasta (aatelinen *ja* moukka), edistys jossain näyttäytyy tietyssä mielessä taantumuksena.

Vastamodernisaatio ammentaa Joko-tain käsitemaailmasta, jossa on helppo luoda sankareita ja kelmejä. Joko-tai miellyttää yksinkertaisuudessaan sellaista kansanosaa, joka haluaa helppoja vastauksia ja mustavalkoisen maailman. Vaikka Ja-yhteiskunta on ai-

nakin nimellisesti suvaitsevaisempi ja avoimempi, sen monimutkaisuus ja turvattomuus hämmentävät ihmisiä. Yksiselitteisten kyseenalaistamattomilta auktoriteeteilta saatujen käsitysten puute johtaa epävarmuuteen ja levottomuuteen, mikä taas johtaa vastareaktioon: sulkeutuneisuuteen, taantumukseen (*stagnation*) ja erilaisuuden pelkoon tai vihaan. Huomioitavaa tässä on se, että auktoriteettien kyseenalaistaminen ei siis johda levottomuuteen, vaan halu saada valmiita, helppoja totuuksia (*certainties*). Kansalaiset, jotka kykenevät epäilykseen ja kyseenalaistamiseen, saavat enemmän tukea ja turvaa Ja- kuin Joko-tai-yhteiskunnasta. Riskit, niin sosiaaliset, poliittiset kuin taloudelliset, karkaavat perinteisten instituutioiden kontrollista, jolloin kansalaisen näkökulmasta kyse ei ole niinkään Joko-tai-tai Ja-, vaan itsekriittisestä riskiyhteiskunnasta.

Siirtymiseen Joko-taista kohti Ja-yhteiskuntaa realisoituu Beckin mukaan **feminisaationa** ja **naturalisaationa**: patriarkaalisen yhteiskunnan sukupuoliroolin painotuksesta miehistä kohti naisia ja kansakuntiin tai yhteisöihin ennen kuulumattomien (maahan)muuttajien, sulauttamisena osaksi vallitsevaa tiukasti kansallisvaltioiden rajoja noudattavaa yhteiskuntajärjestystä. Kehityksen trendi kulkee tähän suuntaan, mutta matka ei missään nimessä ole ongelmaton. Sukupuolten tasa-arvossa nousee esiin kysymyksiä, kuten vanhempainvapaa tai naispappeus, joiden ratkaisut eivät välttämättä ole feminisaatiota, ja vilkastuvasta maahanmuutosta huolimatta yleisen mielipiteen muuttuminen ksenofobisemmaksi ja poliittisen ilmapiirin kiristyminen aiheen ympärillä ei tue naturalisaatiota.

Kyseenalaistuksen voima

Mihin Ja-yhteiskunta ei (vielä) osaa vastata on tekniikan ja teknologian vapaus: sekä Joko-tai että Ja erittelevät tieteestä haluamansa osat, tieteellisellä tiedolla ei ole itseis- vaan välinearvoa, rajoitetaan tutkimuksen toteuttamisen vapautta ja asetetaan jopa joitain aloja pannaan. Beckille seuraava ”-saatio”, joka vie kohti uudenlaista yhteiskuntaa, tulee olemaan ”teknologisaatio”. Kun tiede kykenee irtautumaan paitsi ulkopuolisista rajoitteista, myös sisäisestä itsesensuurista, se kykenee asettamaan perimmäisetkin oletukset kyseenalaisiksi. Täydellinen kyseenalaistus on Beckin mukaan ainoa oikea tapa saavuttaa sellaista luotettavaa ja kestävä (vältettävä adjektiivia ”oikeaa”) tietoa, jonka pohjalta modernisaatio, tai yleisemmin koko kehitys, voi edetä. Hän kohottaa skeptismin ylhäisimmäksi taiteenlajiksi, jota ajatteleva kansalainen voi harjoittaa: *dubito ergo sum* –

26.3.2010

epäilen, siis olen! Minkälaiset teoriat millään tieteenalalla eivät olisi koskaan kohdanneet kyseenalaistusta ja joita ei olisi pidetty kiistanalaisina? Tieteellisen metodin peruslähtökohta, kun ”tiede” riisutaan luurangoksi kaikesta ylimääräisestä, on asettaa totuudeksi ymmärretyt asiat kyseenalaisiksi.

Beck korostaa eroa **lineaarisen kyseenalaistamisen** ja **refleksiivisen kyseenalaistamisen** välillä. Lineaarisella hän tarkoittaa jokaisen epäilyn jatkamista toisella epäilyksellä ikuisesti, mikä on tietenkin ”ikuisuutta ymmärtämättömille kuolevaisille” mahdoton urakka. Dogmaattinen epäilyksen asettaminen jokaisen aiemman epäilyksen jälkeen johtaa lopulta pettymykseen ja kyseenalaistamisesta luopumiseen. Beckille tällaiset ihmiset ovat alun alkaenkin vain halunneet löytää varmuutta jostain – tarpeeksi kauan epäilemällä. Mutta refleksiivisessä kyseenalaistamisessa hylätään varmuuden turvan kaipuu ja epäily alkaa itse asiassa tuottaa vastakohtiaan: tietoa, luottamusta, uskoa. Kyseenalaistaminen on hänen mukaansa tärkein työkalu totuuden ja todellisen tiedon etsinnässä. Erityisesti Beck nostaa esiin Michel de Montaignen. Hänelle Montaigne on ”optimistinen nihilisti”, joka ei pelännyt kyseenalaistaa sellaisiakaan asioita, joita monet radikaaleina ”outside-the-box”-ajattelijoina tunnetut historian suurhenkilötkin pitivät tabuina. Beck lainaa Montaignea: ”En näe minkään totaalisuutta, eivätkä näe nekään, jotka lupaavat näyttää sen meille.”

Kohti vaihtoehtoista modernisuutta

Beck katsoo, että (lähi)tulevaisuuden modernisaation teknisteollinen kehitys, eli siirtyminen eteenpäin Ja-yhteiskunnasta, johtaa vääjäämättä ristiriitatilanteeseen: vallitseva järjestelmä ei kykene täyttämään järjestelmän osasten tarpeita ja vaatimuksia. Tietoyhteiskunta, sosiaalinen media ja perinteisten vaikutuskanavien näivettyminen muodostavat täysin uuden pelikentän, jolla pärjäävät eri pelurit – tällöin pelin sääntöjäkin tulee muuttaa. Hänen deterministinen käsityksensä on, että kehitys noudattaa tätä kaavaa kaikesta huolimatta, joten vastaanhangottelun sijaan järkevämpää on tukea sitä, jolloin säästämme niin aikaa, vaivaa kuin itseämme. Hän tiivistää pragmaattisen siirtymän vanhasta modernista uuteen moderniin viiteen ohjeeseen:

- 1) **Asiantuntijuuden monopolin purku** (*demonopolizing*) – niin kutsutut asiantuntijat eivät tiedä parhaiten, tai edes paremmin, miten asiat ovat.

- 2) **Toimivallan muodollisuuden purku** (*informalizing*) – osallistumisoi-
keuden rajaamisessa huomioitava sosiaalinen relevanssi.
- 3) **Päätöksenteon rakenteen avaaminen** – eliitti ei voi enää tehdä päätök-
siä hiljaisuudessa ja vain ”myydä” niitä valmiiksi nieltävinä kansalle.
- 4) **Päätösten alistaminen julkiselle keskustelulle** (*public dialogue*) – epä-
varmuuden ja ennustamattomuuden hyväksyntä laajassa keskustelussa.
- 5) **Uuden prosessin normitus** – normit tulee hyväksyä ja pyhittää, niiden
tulee olla itse itseään säätäviä (*self-legislation*) ja itseään velvoittavia
(*self-obligation*).

Politiikan politiikka

Kylmän sodan ja itä-länsi-vastakkainasettelun päättyminen edustaa Beckille käännekohtaa poliittisten järjestelmien sommittelussa. Kylmän sodan aikana roolit ja positiot otettiin vielä annettuina, ja niiden vaikutukset näkyivät kaikkein triviaaleimmissakin arkipäivän asioissa: kommunismin pelkona, imperialismiin vastaisena työnä. Edelleen puhutaan kuitenkin ”vasemmistosta” ja ”oikeistosta”, mikä perustuu 1700-luvun lopun Ranskan lainkokouksen istumajärjestykseen. Toiset käsitteet, kuten ”vapaus, veljeys, tasa-arvo” tai ”liberalismi”, enää harvoin esiintyvät sellaisessa muodossa ja sellaisissa yhteyksissä, mitä ne ovat alunperin tarkoittaneet tai mitä niiden pitäisi tarkoittaa. Beck esittää tapahtuneesta muutoksesta havainnollistavan **leijonavertauksen**.

Politiikka on leijona. Vielä viime vuosituhanella leijona oli häkissään eläintarhassa, ja eläintarhan hoitajat ruokkivat leijonaa ja huolsivat sen häkkiä. Ruoalla leikkiminen ja siihen liittyvät satunnaiset karjahdukset viihdyttivät eläintarhan vierailijoita. Leijonan ruokkiminen vastaa ”poliittista sirkusta”, sitä symbolista politiikkaa, jossa asiat tapahtuvat kuitenkin tietyllä tavalla, joten kyse on pelkämästä kulissien ylläpidosta. Asioista käytävä keskustelu ja niiden käsitetty tärkeys oli kääntäen verrannollista niiden todelliseen merkitykseen: mitä vähemmän vaihtoehtoja on tarjolla ja mitä pienemmät erot poliittisten toimijoiden välillä, sitä suuremmat ja mahtipontisemmat puheet. Berliinin muurin kaataminen ja Neuvostoliiton romahdus tarkoittivat sitä, että politiikkaa tehdään edelleen samoissa vanhoissa eläintarhan häkeissä, vaikka leijona on karannut juoksemaan ihmisten keskuuteen. Eläintarhan hoitajat enää vain kuvittelevat ruokkivansa sitä, ja kävijät vain kuvittele-

vat ihailevansa leijonaa, tai edes ylipäätään vierailevansa eläintarhassa.

Tämä vallitsevan ympäristön tosiasiallinen muutos edellyttää sitä, ettemme ota enää vanhaa järjestelmää annettuna, vaan asetamme sen kyseenalaiseksi. Muutos edellyttää poliittista toimintaa; muutos on politiikkaa. Siksi pitääkin puhua **politiikan politiikkasta**. Siinä missä politiikka on olemassaolevien sääntöjen rajaamaa toimintaa, näiden sääntöjen noudattamista, on politiikan politiikka vallitsevien sääntöjen (eli politiikan sääntöjen) muuttamista. Vanhassa järjestelmässä politiikan asialista muodostui talouskasvusta, sosiaalisesta tasa-arvosta, täystyöllisyydestä ynnä muusta sellaisesta, uuden järjestelmän ensimmäisiä käsiteltäviä dilemmoja ovat valtion metamorfoosi ja ”politiikan paneminen lihoiksi” (*gutting of politics*). Lakot, hallitusten aloitteet ja parlamentin yksinkertainen enemmistö vaihtuvat konsensuksen tavoitteluksi ja modernisaation reformiksi poliittisen järjestelmän sisä- sekä ulkopuolella. Myös käsityksemme alipolitiikasta muuttuu kohti ”poliittista yrittäjyyttä” - toimenkuvasta tulee poliittinen toimi, sosioekonominen positio yhteiskunnassa on poliittinen teko ja mielenilmaus. Refleksiivisessä modernisaatiossa yhteiskunta itse tuottaa erilaisia ja piilotettuja itsekritiikin muotoja. Näitä ei voida edes ymmärtää, mikäli yhteiskuntatieteetkin tutkivat yhteiskuntaa vanhanaikaisin menetelmin. Tässä mielessä ”kriittisyyden kriittisyys” on Beckin mukaan vielä kehittymättä.

Alipolitiikka (*subpolitics*)

Yksilön laajemman osallistumisen sekä kansalaisjärjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan merkityksen Beck jäsentää alipolitiikaksi, ”*subpolitics in the sense of subsystem politics*”: vallitsevien poliittisten järjestelmien ulkopuolella (*sub-*, lat. ”alla”) tapahtuvaksi poliittiseksi toiminnaksi, jonka muoto (*form*) ei vastaa vallitsevaa valtajärjestelmää, mutta jonka *de facto* merkitys voi olla asennemuutosten ja toteutuvan politiikan suunnanmuutosten kannalta suurempi. Ominaista alipolitiikalle on yksinkertainen asiantuntijoiden rationaalisuus, ylhäältä päin saneltu ”luonnollinen” asioiden laita, josta kuitenkin ei päästä yhteisymmärrykseen sen vuoksi, että asiantuntijuus ja auktoriteetti ovat refleksiivisiä: yhden Messias on toisen Anti-Kristus. Alipolitiikka korostaa yksityisen sektorin ja kolmannen sektorin asemaa sekä kärjistää niiden vastakkainasettelua julkista sektoria kohtaan. Yksityinen ja yksittäinen ihminen voi olla alipoliittisesti merkittävä entiteetti, kun taas perinteinen poliittinen entiteetti on yksilönä esiintymisestään huolimatta vain puoluekoneiston

läpijauhettu, kommunitaristinen edustaja.

Beckille alipolitiikka on ensisijaisesti politiikan (refleksiivistä) modernisatiota. Alipolitiikkaa syntyy ja sen merkitys kasvaa vääjäämättä, ja vaihtoehtoista modernia kohden ohjaavat viisi ohjetta tai pykälää tukevat tätä kehitystä. Muuttuminen poliittiseksi ei edellytä enää siirtymistä yksityisen piiristä julkiseen; ihmisen ei tarvitse mennä politiikkaan, politiikka menee ihmiseen. Alipolitiikan tarkemmassa selvennyksessä ja jaottelussa Beck lainaa Anthony Giddensin käsitettä ”emansipoiva politiikka”: puolueiden, puoluepolitiikan ja hallituksen toimintaympäristö tunkeutuu jokaiselle yksityiselämän osa-alueelle assimiloimatta kuitenkaan niitä itseensä, niin sanottuun oikeaan, traditionaaliseen politiikkaan. Emansipoiva politiikka tuo jotain valmista julkisen alueelta yksityiseen, joten se rajoittuu elämän politiikkaan (*life politics*) – politiikkaan, joka käsittelee itsensä toteuttamisesta kumpuavia, itsekohtaisia (refleksiivisiä) ja individualistisia teemoja. Kun poliittinen on tunkeutunut ei-poliittisen alueelle, syntyy jälleen vastareaktio: yksilön peruskysymyksiä, kuten kuka minä olen, mistä tulen ja mihin menen, ryhdytään esittämään vanhan teollisuusyhteiskunnan poliittisilla areenoilla. Näin syntyy elämän ja kuoleman politiikka (*life-and-death politics*), joksi alipolitiikka on olosuhteiden pakosta muodostunut.

Beck katsoo, että kehityksen tulisi tehdä alipolitiikasta juuri sitä ”oikeaa” politiikkaa, eikä tyytyä sen vallitsevaan rooliin epäkonventionaalisenä toimintana traditionaalisilla foorumeilla. Suurin ongelma on kuitenkin vallitsevien ja vakiintuneiden instituutioiden ja niissä toimivien entiteettien itsesuojeluvaisto. Kuinka tehdä politiikan politiikkaa, kun politiikan osatekijät eivät halua muuttua? On loogista, että minkä tahansa puolueen etu on ettei puoluejärjestelmää lakkauteta. Puolueiden lakkauttaminen on päätettävissä parlamentissa, jonka toimijoita ovat parlamentaarikot, jotka kuuluvat puolueisiin. Tässä kyseenalaistaminen nousee jälleen esiin: onko länsimainen demokratia todella itseisarvo? Vai voisiko sillä kenties olla vain välinearvoa, ja mikäli lopullinen (itseisarvon omaava) tavoite saavutetaan paremmin jollain muulla kuin vallitsevalla käytännöllä, tulisiko siitä olla valmis luopumaan?

Havainnollistavat ja varoittavat esimerkit todellisuudesta

Maallikolle Beckin ajatukset politiikan murroksesta ja modernin muutoksesta saattavat päällisin puolin vaikuttaa keinotekoisilta, vain teoriassa toteutuvilta konstruktioilta. Vastamodernisaatio on kuitenkin totisinta todellisuutta tänä päivänä – tämän huomaa,

kun ryhtyy pohtimaan nykypäivää pidemmällä kuin vain 50 vuoden aikajänteellä. Yhdysvalloissa on vakiintunut instituutio nimeltä *Homeland Security*, lentomatkestaminen on tiukemmin valvottua kuin koskaan aiemmin, passeihin on otettu käyttöön biotunnistimet ja raja-asemilla ihmisiä kokovartaloläpivalaistaan. Arkipäivämme on militarisoitu(nut): 20. vuosisadan kehitys vei suuren osan maailmaa asevelvollisuuteen, sodasta on tullut arkipäiväistä kriisinhallintaa (vrt. stressinhallinta) ja ampuma-asetragedioiden myötä koulukiusaamisesta kansallisen turvallisuuden kysymys. Globaalissa maailmassa huomaamme myös, että perinteiset modernisaation teemat – individualismi ja humanismi – voivat olla hyvinkin ajankohtaisia sosiaalisesti, poliittisesti sekä taloudellisesti kehittyvissä maissa.

Refleksiivinen modernisaatio näkyy aktiivisena kansalaisjärjestöjen toimintana. Ihmisoikeus-, luonnonsuojelu-, ja jotain yhtä poliittista ohjelmaa ajavat järjestöt ovat haastaneet puolueet ja muut perinteiset poliittiset entiteetit niiden omassa pelissä, niiden omalla kentällä. Beck ennusti vuonna 1993, että luonnonsuojelukysymykset muuttuvat marginaalisesta valtavirraksi lähitulevaisuudessa. Hän osasi jopa päätellä toteutuneen kehityskulun: alipoliittisesta voimansa hakeva ”vihreys” tai ”ekologisuus” nousi tarpeeksi merkittäväksi, että sillä pystyy tekemään voittoa. Markkinatalous omaksui hybridiautot ja ekosähkönsä itselleen, jolloin siitä tuli myös poliittisesti merkitsevä ominaisuus. Luonnonsuojelu oli ennen jopa painolasti ja saattoi estää poliittisen uran etenemisen, mutta painolasti on muuttunut eduksi, jota nyt toistetaan ja kuulutetaan jopa kyllästymiseen saakka. Muutos oli lähtöisin alhaalta, alipoliitiikasta – sitä ei otettu vastaan ylhäältä sellaisenaan, vaan alipoliittisesti muotoutunut idea on nyt käynyt jälkiteollisen vanhoihin kaavoihin kangistuneen poliittisen prosessin läpi. Ja millaisena se näyttäytyykään taas kansalaiselle? Prosessi, sen kesto ja lopputulos, johtaa vastareaktioon. Alipoliittisesta kumpuaa myös kasvava skeptisyys ilmastonlämpenemisteorioita kohtaan, mikä taasen on poikinut jo EU-tason päättäjiä valmiina edustamaan tätä näkökantaa.